

**АРХІТЕКТУРА КИЄВА ПОЧАТКУ XII СТ. І ФОРМУВАННЯ САМОБУТНЬОЇ
АРХІТЕКТУРНОЇ ТРАДИЦІЇ КИЇВСЬКОЇ РУСІ****Міхеєнко К. М.,**

к. арх., доцент,

kateryna.mikheienko@naoma.edu.ua, ORCID: 0000-0003-1707-9598

Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури

Анотація. В статті проаналізовано об'ємно-просторове вирішення храмів Києва початку XII ст.: Михайлівського Золотоверхого собору, Троїцької набрамної церкви Печерського монастиря та церкви Спаса на Берестові. Визначено, що ці храми представляють два вектори розвитку києворуської архітектури XII століття. Одним з них є закомарний храм, період формування якого припадає на другу половину XI ст., а завершені форми з'являються на початку XII століття; другим – початковий етап розвитку композиції стовпоподібних храмів, які набудуть завешених форм лише наприкінці XII століття.

Ключові слова: Київська Русь, Київ, сакральна архітектура, закомарний храм, стовпоподібний храм.

Вступ. Архітектура Київської Русі є фундаментальною складовою української культури. Проте й нині лишається поширеним погляд, сформульований в радянський час, згідно з яким києворуська архітектура вважається зародковим етапом московської архітектури XVI–XVII століття. Такий виклад історії архітектури Київської Русі передбачав обґрунтування давньої історії російської культури і нівелювання значення Києва як центру формування і розвитку самобутньої києворуської архітектурної традиції. Саме тому актуальним є розгляд архітектури Київської Русі як самостійного явища, спираючись на об'єктивні характеристики збережених і відомих за археологічними дослідженнями об'єктів. Особливо важливими є питання формування та перших етапів розвитку самобутньої києворуської архітектурної традиції. У контексті даної проблематики особлива роль належить храмам Києва початку XII століття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вперше архітектуру Києва початку XII ст. з точки зору формування самобутньої архітектурної традиції розглянув у 1980-х рр. О. Комеч [1]. Він визначив, що в цей час у Києві з'являються завершені форми закомарного храму, який, на його думку, є одним з перших проявів місцевої архітектурної традиції. Проте дослідник не спинявся детально на особливостях композиції закомарних храмів і не розглядав архітектуру Києва початку XII ст. як багатовекторний процес. У зв'язку з цим особливого значення набуває публікація Г. Штендера, присвячена церкві Спаса на Берестові в Києві, яку дослідник розглядає як початковий етап формування композиції стовпоподібних храмів, що набувають широкого розповсюдження наприкінці XII – у першій третині XIII століття [2].

Роботи останніх десятиліть, зокрема публікації Г. Івакіна, В. Козюби, А. Реутова, С. Тараненка, висвітлюють переважно матеріали архітектурно-археологічних досліджень Михайлівського Золотоверхого собору та церкви Спаса на Берестові [3], [4], [5]. Питань загального розвитку архітектури вони не торкаються, але в цих роботах міститься важливий матеріал для вивчення архітектури Києва початку XII століття.

Постановка завдання. Метою даної публікації є розгляд архітектури Києва початку XII ст. як багатовекторного процесу, що визначив шляхи подальшого розвитку архітектури Київської Русі.

Основний матеріал і результати. Традиція мурованого будівництва Київської Русі була закладена візантійськими майстрами, запрошеними до Києва для спорудження Десятинної церкви (989–996 рр.). Цей храм було зруйновано ордами хана Батия у 1240 р. і нині він відомий лише за матеріалами археологічних розкопок. Збережний Спасо-Преображенський собор (закладений до 1036 р.) у Чернігові демонструє типово візантійські форми завершення фасадних стін, де напівкруглі закомари в торцях рамен просторового хреста поєднуються з горизонтальними карнизами над кутовими компартиментами. У Софійському соборі (літописи дають дві дати закладення храму: 1017 р. та 1037 р.) в Києві збереглися напівкруглі закомари в торцях рамен трансепта п'ятинавового ядра (західна закомара втрачена), а форма завершення стін кутових частин п'ятинавового ядра під барабанами малих куполів не з'ясована. Жодна з внутрішніх галерей не зберегла ні перекриттів, ні стін другого поверху, тому як виглядали первинні завершення фасадів Софії Київської невідомо (аналіз різних варіантів реконструкції первинного вигляду Софії Київської наведено у публікації Ю. Коренюка [6]).

З середини XI ст. розпочинається формування закомарного храму, визначальною характеристикою якого є завершення всіх прясел фасадів напівкруглими закомарами, частина з яких заповнює торці склепінь, тобто є відображенням конструкції, а інші – декоративні, оскільки вони прилягають до схилів склепінь і необхідні лише для створення візуального образу. Першим храмом, в якому зафіксовані закомари у завершеннях малих прясел фасаду, серед яких одна закомара декоративна, є Софія Новгородська (закладена 1045 р., освячена, згідно з літописними даними, 1050 р. або 1052 р.). Проте в цьому храмі ще немає суцільного закомарного завершення, адже закомари поєднуються з горизонтальними карнизами, трикутними щипцями, завершеннями у чверть кола.

Першим закомарним храмом вважається Успенський собор Печерського монастиря (закладений 1073 р., освячений 1087 р.). Це був чотиристовпний храм з нартексом, його основний об'єм – паралелепіпед, витягнутий по осі захід-схід, увінчаний однією главою. Успенський собор було підірвано у 1941 році. Під час розбирання руїн храму після Другої світової війни знайдено фрагмент композиції вікна та двох ніш з площини закомари, яка стала основою реконструкції закомарного завершення храму, запропонованого М. Холостенком [7, с. 151–153], [8, с. 144]. Просторовій композиції Успенського собору притаманне пониження бічних вівтарних частин, відповідно пониженими були і закомари східних кутових компартиментів [1, с. 272]. Окрім ярусу вікон і ніш, розташованих у закомарах, на площині стін розміщувалося два яруси вікон між якими був меандровий фриз, що відповідав рівню хорів, а по низу стін проходив ярус ніш.

Після завершення будівництва Успенського собору до північного торця його нартексу прибудовано невеличку Іоанно-Предтеченську церкву. Це була чотиристопна споруда з трьома слабо вираженими апсидами. Вертикально орієнтований об'єм Іоанно-Предтеченської церкви не мав горизонтальних членувань. Специфічною особливістю храму було те, що його купол розташовувався не по центру, а був зміщений до південно-західного кута. На північному фасаді Іоанно-Предтеченської церкви, за реконструкцією М. Холостенка, тільки центральне прясло мало закомару, а над бічними розташовувалися горизонтальні карнизи. Всі прясла західного фасаду церкви, за припущенням М. Холостенка, завершувалися закомарами [8, с. 131–137, 144].

Майже одночасно з Успенським собором Печерського монастиря зведено Михайлівську церкву Видубицького монастиря (закладена 1070 р., освячена 1088 р.). Початково це був чотиристовпний храм, до якого згодом прибудовано нартекс зі сходовою вежею, майже повністю вписаною в північний компартимент нартексу. Від храму зберігся лише нартекс та західні частини стін наоса до рівня п'ят верхніх склепінь. Стіни нартексу завершувалися закомарами, про що свідчать залишки нижніх частин вікон чи ніш, які збереглися в напівколах закомар, що мали завершувати південне прясло його західної стіни та прясло південної торцевої стіни. Про наявність закомар у завершеннях малими пряслами наосу свідчать збережені залишки подвійних уступів на лопатках, що є нижніми частинами

профілювання закомарних напівкіл, які починаються від рівня п'ят малих арок склепінь над хорами [1, с. 265–266].

Київські храми початку XII ст. демонструють вже остаточно сформовану композицію закомарного храму: це Михайлівський Золотоверхий собор і Троїцька надбрамна церква Печерського монастиря.

Михайлівський Золотоверхий собор (1108–1113 рр.) був зруйнований на наказом радянської влади у 1937 році. Матеріалами для вивчення Михайлівського Золотоверхого собору протягом XX ст. були фотографії та обміри, виконані І. Моргилевським до руйнування храму (зберігаються у Науково-фондовому відділі Національного заповідника «Софія Київська»).

Михайлівський Золотоверхий собор був чотиристовпним храмом з нартексом (28,8×18,8 м). Він мав такий самий об'єм, як Успенський собор Печерського монастиря, – це був витягнутий паралелепіпед, увінчаний однією главою. Всі прясла фасадів Михайлівського Золотоверхого собору завершувалися напівкруглими закомарами, п'яти всіх закомар розташовані на одному рівні, на відміну від Успенського собору, який мав понижені східні закомари. Однак в інтер'єрі храму східні склепіння над компартиментами жертovníка і дияконника були ще пониженими, як і в Успенському соборі [1, с. 280]. Тобто відповідні цим склепінням закомари були надбудовані до рівня західних малих закомар, тому на фасадах внутрішнє пониження склепінь не було виявлене.

У Михайлівському Золотоверхому соборі на площині конструктивних закомар розташовувалися композиції з трьох вікон: центрального – з арковим завершенням і бокових – з напіварковими завершеннями. На декоративних закомарах розташовуються композиції з трьох ніш аналогічної форми. Ніші на площині східної закомари бічних фасадів, порівняно з нішами останніх малих закомар, були помітно нижчими, що приблизно відповідало рівню понижених східних кутових склепінь. Тобто підвищення східних компартиментів надбудовою декоративних закомар вочевидь зумовлювалося новими смаками, а збереження понижених ніш відповідало старій традиції. Акцентуючи на цьому увагу, О. Комеч називає ніші у східних закомарах бічних фасадів Михайлівського Золотоверхого собору подвійною декорацією [1, с. 280].

Статика горизонтального об'єму Михайлівського Золотоверхого собору підкреслювалася ярусом вікон і ніш на площині закомар, горизонтальним меандровим фризом, розташованим на рівні хорів, та ярусами вікон над хорами і нижче них під меандровим фризом, а також ярусом ніш по низу стін. Таке оформлення фасадів Михайлівського Золотоверхого собору дуже близько повторювало фасади Успенського собору Печерського монастиря.

Новий матеріал для вивчення Михайлівського Золотоверхого собору дали археологічні дослідження 1990-х рр. (1992–1994 рр. – В. Харламов, 1996 – 1997 рр. – Г. Івакін), коли була відрита вся площа плану храму (звіти зберігаються у Науковому архіві Інституту археології НАН України). У процесі розкопок була виявлена невелика триапсидна чотиристовпна церква Входу Господнього до Єрусалима (в літературі її часто називають хрещальною), яка прилягала впритул до південного торця нартексу собору. Окрім того, з'ясувалося, що перед західним та північним входами Михайлівського Золотоверхого собору існували притвори. Хрещальна була відома раніше (залишки її фундаментів у 1888 р. зафіксовані П. Лашкаревим [9, с. 238–239]), а притвори вперше відкриті розкопками 1996–1997 років.

Церква Входу Господнього до Єрусалима (хрещальня) була невелика чотирістовпна триапсидна (приблизно 10,8×8,6 м). Її передвітарні стовпи у плані мали хрещату форму, а західні – восьмикутну [4 с. 90–91]. Ще однією важливою особливістю південної стіни хрещальні Михайлівського Золотоверхого собору є відсутність внутрішньої лопатки проти західної пари стовпів, що може свідчити про специфічні особливості перекриття пам'ятки [3, с. 54], [4, с. 91], можливо трилопатевого завершення фасадів [10, с. 149]. З огляду на будівельну техніку та матеріали цієї церкви, її було зведено невдовзі після спорудження основного об'єму собору [3, с. 54], [4 с.73, 89].

Обидва притвори прямокутної форми, їх було зведено, як і хрещальню, невдовзі після спорудження храму. Північний притвор мав внутрішні розміри: 6,37 м у напрямку схід-захід і 4,98 м у напрямку північ-південь. Всередині притвору знаходилися два квадратні у плані стовпи, зведені притул до північної стіни собору. Фундамент північної стіни притвору, навпроти цих стовпів, має внутрішні та зовнішні лопатки відповідної ширини. Стовпи біля стіни собору, а також відповідні їм лопатки на північній стіні притвору, відбивають специфічні особливості перекриття притвору. Невелика відстань між стовпами та бічними стінами дала змогу авторам досліджень на чолі з Г. Івакіним припустити, що притвор було перекрито склепінням трилопатевої форми [3, с. 55], [4, с. 93–96]. Західний притвор зберігся дуже погано (виявлено незначні залишки фундаментів), проте вдалося визначити його внутрішні розміри: 4,7 м – у напрямку схід-захід, у 6,8 м – у напрямку північ-південь [4, с. 96–97].

Відкриті притвори змінюють уявлення про загальну композицію об'єму Михайлівського Золотоверхого собору (Рис. 1), даючи підставу вважати, що цей собор був не лише першим сформованим храмом закомарного типу, але й початковим етапом формування храмів ступінчастої композиції.

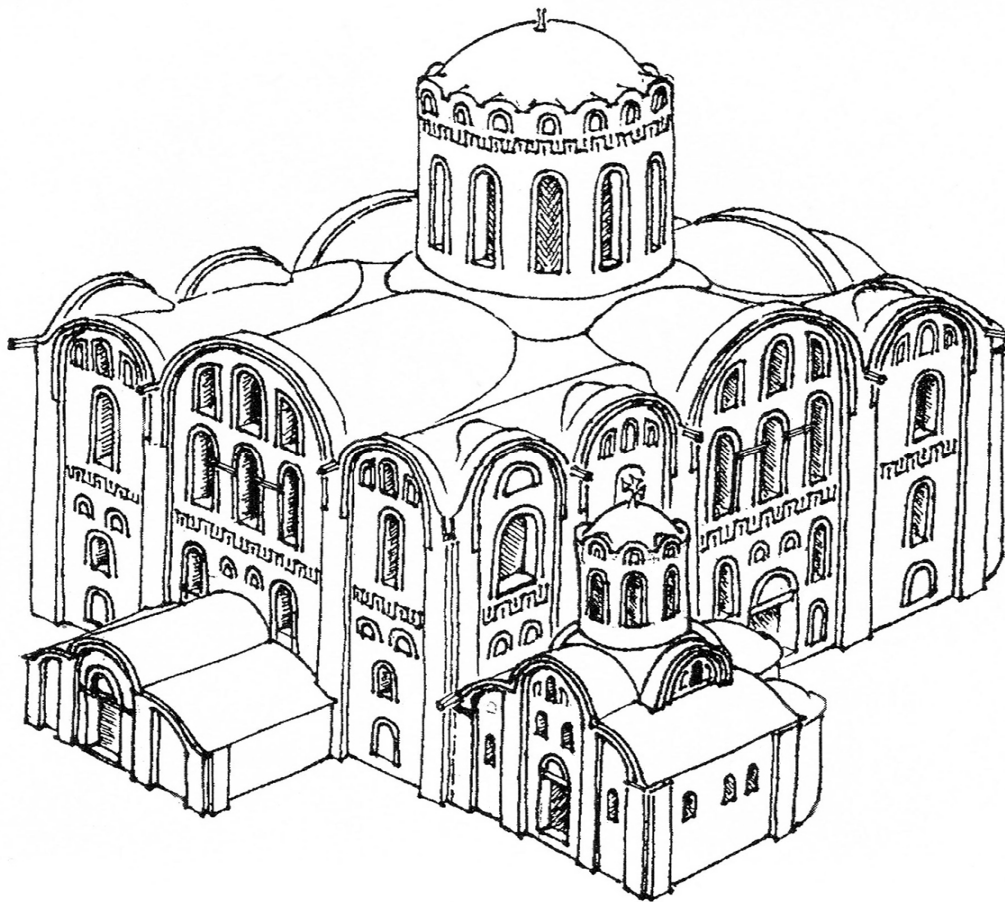

Рис. 1. Михайлівський Золотоверхий собор у Києві. Реконструкція загального вигляду XII ст. А. Реутова [3, с. 54]

Зведена майже водночас з Михайлівським Золотоверхим собором Троїцька надбрамна церква (після 1106 р.) Печерського монастиря має принципово відмінне композиційне вирішення. Це невеликий чотиристовпний однокупольний храм без нартексу (12×12,5 м). Усі його фасади однакові, зокрема і східний, який не має виступаючих апсид, бо вони утоплені в товщу стіни. Завершення всіх фасадів також однакове – три напівкруглі закомари, п'яти яких розташовані на одному рівні. Рамена просторового хреста Троїцької надбрамної церкви перекриті циліндричними склепіннями з орієнтацією шелиг по осях рамен, в торцях яких

розташовують конструктивні закомари. Кутові компартименти перекриті циліндричними склепіннями з напрямком шелиг захід-схід, відповідно закомари на західному і східному фасадах є конструктивними, а на північному і південному вони декоративні. На площині великих закомар західного, південного і північного фасадів було по вікну, за винятком східного фасаду, де таке вікно відсутнє, адже на його рівні розташовується конха центральної апсиди, утопленої в товщу стіни. Малі закомари західного фасаду мали вікна, а малі закомари північного і південного фасадів – ніші. Під вікнами і нішами в закомарах міститься ярус вікон, кожне прясло має по одному вікну однакового розміру, під ярусом вікон проходить ярус ніш.

Горизонтальні членування на всіх фасадах Троїцької надбрамної церкви відсутні, тому на них домінують вертикалі лопаток з ярусами вікон між ними. Таке оформлення нині можна бачити на південному фасаді церкви, який не має пізніших прибудов і декоративних доповнень (Рис. 2). Однакові симетричні композиції усіх фасадів Троїцької надбрамної церкви з домінуванням на них вертикальних елементів підкреслюють орієнтацію її об'єму вгору, яка принципово відмінна від об'єму Михайлівському Золотоверхому собору, що має форму горизонтального паралелепіпеда.

У Києві частково зберігся ще один храм – церква Спаса на Берестові. Літописна дата будівництва цієї церкви відсутня, пропонувані датування варіюються у межах кінця XI – першої чверті XII ст., але найчастіше храм пов'язують з періодом київського князіння Володимира Мономаха (1113–1125 рр.). Типологічно церква Спаса на Берестові, як Успенський собор Печерського монастиря і Михайлівський Золотоверхий собор, належить до чотиристовпного храму з нартексом (розмір 30×20,35 м). Від церкви Спаса на Берестові зберігся лише нартекс до рівня підлоги хорів зі сходовою вежею та каплицею, тому говорити про тип склепінь верхніх перекриттів, характер завершення фасадних стін і кількість куполів немає можливості.

Хори церкви розташовувалися на висоті понад 10 м, що перевищує рівень розташування хорів усіх відомих київських храмів. З огляду на це, висота стін церкви, ймовірно, сягала 20 м (традиційним було розташування хорів на рівні середини висоти стін [1, с. 149]). Отже, відношення висоти до розмірів плану у церкві Спаса на Берестові було значно більше, ніж в інших київських храмів, і об'єм церкви мав вертикальну орієнтацію. Вертикальність об'єму храму підкреслена і композиціями ніш та вікон на фасадах.

Біля західного, південного і північного входів церкви знаходились притвори, які створювали пірамідальну композицію з наростанням мас до центру, підкреслюючи вертикальну орієнтацію храму (Рис. 3). Притвори мали трилопатеве перекриття, оскільки на західній стіні храму збереглися сліди прилягання склепіння західного притвору у вигляді трилопатевої арки. Така конструкція склепіння виконана з плінфи і дерев'яних балок (торці цих балок збереглися у товщі західної стіни) [2, с. 535–536]. Трилопатева форма почне широко використовуватися з кінця XII ст. у стовпоподібних храмах, а в церкві Спаса на Берестові в києворуській архітектурі вона зафіксована вперше.

Також потрібно відмітити, що основна частина стін церкви Спаса на Берестові зведена лише з плінфи, покладеної з утопленням рядом, на відміну від інших київських пам'яток початку XII ст., де використано мурувальну техніку «opus mixtum» з каменю і плінфи з утопленням рядом, яка з часів побудови Десятинної церкви наприкінці X ст. до перших десятиліть XII ст. у Києві лишається незмінною.

Рис. 2. Троїцька надбрамна церква Печерського монастиря. Південний фасад (фото К. Міхєєнко, 2015 р.)

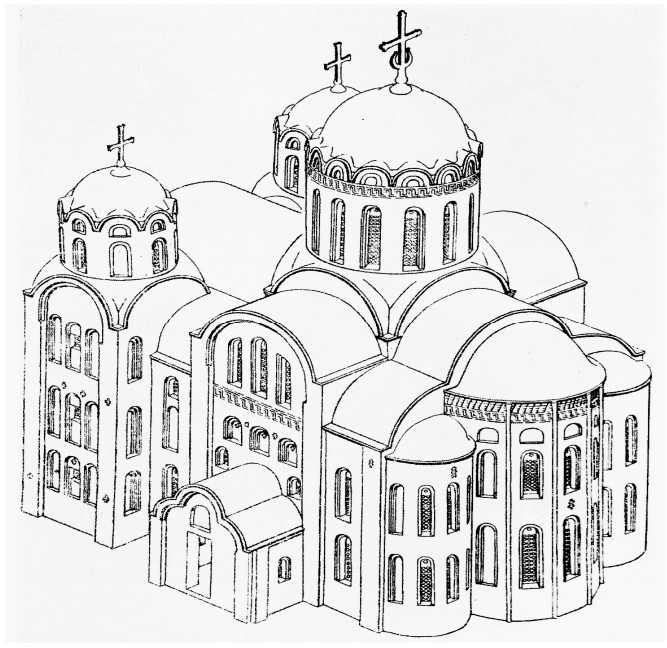

Рис. 3. Церква Спаса на Берестові у Києві. Реконструкція загального вигляду XII ст. Г. Штендера [2, с. 541]

Висновки. В архітектурі Києва початку XII ст. з'являється сформована модель закомарного храму у двох композиційних варіантах: з нартексом та без нього. На основі сформованої у Києві моделі закомарний храм продовжує розвиватися протягом XII ст. – в різних землях Київської Русі виникатимуть його регіональні варіанти. Водночас у київській архітектурі початку XII ст. присутні елементи, які в майбутньому будуть характерними для стовпоподібних храмів. Йдеться про збільшення висоти загального об'єму (Троїцька надбрамна церква, церква Спаса на Берестові), підкреслення вертикальної орієнтації об'єму композицією фасадів (Троїцька надбрамна церква, церква Спаса на Берестові), появу притворів біля входів, що є елементами загальної ступінчастої композиції (Михайлівський Золотоверхий собор, церква Спаса на Берестові), трилопатеву форму перекриття (церква Спаса на Берестові). Окрім того, зафіксовані восьмигранні стовпи у хрещальні Михайлівського Золотоверхого собору є одними з найбільш ранніх відомих прикладів підкупольних стовпів такої форми у києворуській архітектурі. Восьмигранні підкупольні стовпи також характерні для стовпоподібних храмів кінця XII – першої третини XIII століття.

Підсумовуючи, можемо констатувати, що архітектура Києва початку XII ст. мала два основних вектори розвитку. Один з них – поява завершеної композиційної моделі закомарного храму, другий – зародковий етап храмів вертикальної композиції. Це засвідчує те, що Київ початку XII ст. був центром формування самотньої києворуської архітектурної традиції, представлені закомарним і стовпоподібним храмами, які згодом розповсюдилися по всій території Київської Русі.

Література

- [1] А. Комеч, Древнерусское зодчество конца X – начала XII в. Византийское наследие и становление самостоятельной традиции. Москва, СССР: Наука, 1987.
- [2] Г. Штендер, "Трёхлопастное покрытие церкви Спаса на Берестове (к вопросу о художественном образе храмов второй половины XI – начала XII века)", в Памятники культуры. Новые открытия. Письменность. Искусство. Археология. Ежегодник 1980, Д. Лихачев, Ред. Ленинград, СССР: Наука 1981, с. 534–544.
- [3] Г. Івакін, "Археологічне вивчення Михайлівського Золотоверхого монастиря в 1996–1998 роках", Пам'ятки України: історія та культура, № 1, с. 52–59, 1999.
- [4] Г. Івакін та ін., Михайлівський Золотоверхий монастир у Києві (за археологічними дослідженнями 1996–1999 років). Київ, Україна: ІА НАН України, 2023.
- [5] Церква Спаса на Берестові. Історія одного відкриття, С. Тараненко, Упоряд. Київ, Україна: Мистецтво, 2021.
- [6] Ю. Коренюк, "Проблеми дослідження Софійського собору: історія та сучасність", Пам'ятки України: історія та культура, Спецвип. 1, с. 10–17, 2013.
- [7] М. Холостенко, "Успенський собор Печерського монастиря", у Стародавній Київ, П. Толочко, Від. ред. Київ, УРСР: Наукова думка, 1975, с. 107–170.
- [8] М. Холостенко, "Нові дослідження Іоанно-Предтеченської церкви та реконструкція Успенського собору Києво-Печерської лаври", у Археологічні дослідження стародавнього Києва, П. Толочко, Від. ред. Київ, УРСР: Наукова думка, 1976, с. 131–165.
- [9] П. Лашкарев, Церковно-археологические очерки, исследования и рефераты. Киев, Рос. империя: Тип. И.И. Чоколова, 1898.
- [10] М. Дегтярьов, та А. Реутов, Михайлівський Золотоверхий монастир. Київ, Україна: Техніка, 1997.

References

- [1] A. Komech, Drevnerusskoe zodchestvo kontsa X – nachala XII v. Vizantiiskoe nasledie i stanovlenie samostoyatelnoi traditsii. Moskva, SSSR: Nauka, 1987.
- [2] G. Shtender, "Tryokhlopastnoe pokrytie tserkvi Spasa na Berestove (k voprosu o khudozhestvennom obraze khramov vtoroi poloviny XI – nachala XII veka)", v Pamyatniki kultury. Novye otkrytiya. Pismennost. Iskusstvo. Arkheologiya. Yezhegodnik 1980, D. Likhachev, Red. Leningrad, SSSR: Nauka 1981, s. 534–544.
- [3] H. Ivakin, "Arkheolohichne vyvchennia Mykhailivskoho Zolotoverkhoho monastyria v 1996–1998 rokakh", Pamiatky Ukrainy: istoriia ta kultura, № 1, s. 52–59, 1999.
- [4] H. Ivakin ta in., Mykhailivskiy Zolotoverkhyi monastyr u Kyievi (za arkheolohichnymy doslidzhenniamy 1996–1999 rokiv). Kyiv, Ukraina: IA NAN Ukrainy, 2023.
- [5] Tserkva Spasa na Berestovi. Istoriiia odnogo vidkryttia, S. Taranenko, Uporiad. Kyiv, Ukraina: Mystetstvo, 2021.
- [6] Yu. Koreniuk, "Problemy doslidzhennia Sofiiskoho soboru: istoriia ta suchasnist", Pamiatky Ukrainy: istoriia ta kultura, Spetsvyp. 1, s. 10–17, 2013.
- [7] M. Kholostenko, "Uspenskyi sobor Pecherskoho monastyria", u Starodavnii Kyiv, P. Tolochko, Vid. red. Kyiv, URSR: Naukova dumka, 1975, s. 107–170.
- [8] M. Kholostenko, "Novi doslidzhennia Ioanno-Predtechenskoï tserkvy ta rekonstruktsiia Uspenskoho soboru Kyievo-Pecherskoï lavry", u Arkheolohichni doslidzhennia starodavnoho Kyieva, P. Tolochko, Vid. red. Kyiv, URSR: Naukova dumka, 1976, s. 131–165.
- [9] P. Lashkarev, Cerkovno-arheologicheskie ocherki, issledovaniya i referaty. Kyiv, Ros. imperiya: Tip. I.I. Chokolova, 1898.
- [10] M. Dehtiarov, ta A. Reutov, Mykhailivskiy Zolotoverkhyi monastyr. Kyiv, Ukraina: Tekhnika, 1997.

KYIV ARCHITECTURE OF THE EARLY 12TH CENTURY AND THE FORMATION OF THE ORIGINAL ARCHITECTURAL TRADITION OF KYIVAN RUS

Mikheienko K. M.,

PhD in Architecture, Associate Professor,
kateryna.mikheienko@naoma.edu.ua, ORCID: 0000-0003-1707-9598

National Academy of Fine Arts and Architecture

Abstract. Kyivan Rus architecture, which is an important component of Ukrainian culture, has not yet been considered as an independent phenomenon. In this regard, the significance of Kyiv as a centre of the formation of the original Kyivan Rus architectural tradition was diminished. The aim of this publication is to examine Kyiv architecture of the early 12th century Kyiv as a multi-vector process that determined the further development of Kyivan Rus architecture.

Based on forms brought from Byzantium, the arch-gabled church was formed in Kyivan Rus in the second half of the 11th century, the defining characteristic of which is the completion of all bays with semicircular arched gables. The Dormition Cathedral of Pechersk Monastery is considered to be the first arch-gabled church. The Kyiv churches of the early 12th century already demonstrated a completed composition of the arch-gabled church in two variants: with a narthex (St. Michael's Golden-Domed Cathedral) and without a narthex (the Trinity Gate Church of Pechersk Monastery). At the same time, Kyiv architecture of the early 12th century exhibits elements that would later become characteristic of pillar-shaped churches. These include an increase in the height of the general volume (the Trinity Gate Church, the Church of the Saviour on Berestov); an emphasis on vertical orientation achieved through the façade composition (the Trinity Gate Church, the Church of the Saviour on Berestov); the emergence of porches at the entrances, which function as components of an overall stepped composition (St Michael's Golden-Domed Cathedral, the Church of the Saviour on Berestov); and the trefoil form of vaulting (the Church of the Saviour on Berestov).

The analysis shows that at the early 12th century Kyiv was the centre of the formation of the original Kyivan Rus architectural tradition, represented by both arch-gabled and pillar-shaped churches, which later spread throughout the entire territory of Kyivan Rus.

Keywords: Kyivan Rus, Kyiv, sacred architecture, arch-gabled church, pillar-shaped church.

Стаття надійшла до редакції 18.11.2025

[This work](#) © 2025 by [Mikheienko K. M.](#) is licensed under [CC BY 4.0](#)